

KS. ANDRZEJ WCIŚLAK

Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie

<https://orcid.org/0000-0002-3855-491X>

OBRAZ KAPŁANA ŚREDNIOWIECZNEGO W OPARCIU O KRAKOWSKIE NAUCZANIE SYNODALNE BISKUPA NANKERA (1320)¹

Spośród średniowiecznych biskupów polskich na szczególną uwagę zasługuje niewątpliwie czternastowieczny hierarcha Kościoła krakowskiego o dosyć charakterystycznym imieniu Nanker². Na ziemiach

¹ Publikacja dofinansowana ze środków budżetu państwa w ramach programu Ministra Edukacji i Nauki pod nazwą „Narodowy Program Rozwoju Humanistyki” nr projektu NPRH/DN/SN/0020/2024/14 z dnia 27.11.2025; nazwa projektu: „Między tradycjonalizmem a reformą: wkład polskiej myśli w prace soborów powszechnych Kościoła katolickiego”, kwota dofinansowania 800 000,00 zł, całkowita wartość projektu 800 000,00 zł.

² Na temat biskupa krakowskiego Nankera powstało już sporo prac, wśród których można wymienić między innymi następujące pozycje: T. Silnicki, *Biskup Nanker*, Warszawa 1953; E. Dębicki, *Działalność prawodawcza Nankera*, w: *Pamięci biskupa Nankera*, red. E. Misiólek, Warszawa 1953, s. 11-21; J. Fijałek, *Przeszłość Nankera biskupa krakowskiego (1320 – I. X. 1326), następnie wrocławskiego († 10. IV. 1341)*, w: *Z książki pamiątkowej ku czci Bolesława Orzechowicza, t. I*, Lwów 1916, s. 257-282; K.W. Heck, *Biskup Jan Nankier*, w: *Ludzie dawnego Wrocławia*, red. R. Heck, B.W. Januszewski, S. Reczek, A. Zawisza, Wrocław 1958, s. 18-21; K. Iłakowiczówna, *Wiersze o biskupie Nankerze*, w: *Pamięci biskupa...*, s. 28-34; L. Jezierski, *Kazanie o biskupie Nankerze (Katedra wrocławska 27 kwietnia 1952 r.)*, w: *Pamięci biskupa...*, s. 22-27; A. Jochelson, *Rola Nankera w historii politycznej*, w: *Pamięci biskupa...*, s. 35-47; M.J. Kononowicz, *Biskup Nanker*, w: *Pamięci biskupa...*, s. 56; Z. Kozłowska-Budkowa, *Nanker*, w: *Polski Słownik Biograficzny, t. 22*, Wrocław 1977, s. 514-517; T. Kruszyński, *Katedra biskupa Nankera na Wawelu*, w: *Pamięci biskupa...*, s. 48-55;

polskich imię to było znane zwłaszcza w XIII wieku na Śląsku³, a jego etymologia pochodzi od germańskiego słowa *nanthi*, które oznacza „tyle, co odważyć się lub odważnie dążyć naprzód, a *Nanker* tyle, co odważny, dzielny, śmiały. Prócz formy *Nanker* spotykamy też takie postaci tego imienia, jak *Nandger*, *Nantker*, *Nancher*, *Nenker*, ale nie ulega wątpliwości, że są to wszystko formy równoległe i równoznaczne, polegające bądź na odmiennej wymowie, bądź tylko na różnej pisowni”⁴.

Imię *Nanker* wydaje się być zatem idealną charakterystyką biskupa, który prowadził Kościół krakowski przez sześć niełatwych lat trzeciej dekady czternastego stulecia (1320-1326)⁵, wykazując się przy tym od pierwszego roku swojego biskupstwa w Krakowie wielką odwagą i śmiałością zwłaszcza w relacjach międzyludzkich z Władysławem Łokietkiem ukoronowanym na króla w 1320 roku, po wtóre w podjęciu nieprostej decyzji o budowie nowej katedry na Wawelu (1320), a w końcu na przeprowadzeniu ustawodawstwa synodalnego w diecezji krakowskiej (1320), aby „uporządkować oraz zreformować życie moralne duchowieństwa i wiernych, pogłębić intelektualną i duchową formację kleru w zakresie sakramentów oraz liturgii, wypełnić nadużycia i błędy w wierze, a także uregulować sprawy dziesięcin, majątku kościelnego, patronatu oraz sądownictwa. Statuty synodalne podnosiły też kwestie katechezy wiernych, kaznodziejstwa i szkolnictwa”⁶.

A więc, po pierwsze, biskupstwo *Nankera* w Krakowie przypadło na trudny czas zjednoczenia i odbudowy Królestwa Polskiego, czego wyrazem była koronacja królewska Władysława Łokietka w dniu 20 stycznia

K.R. Prokop, *Poczet biskupów krakowskich*, Kraków 1999, s. 73-75; W. Urban, *Biskup Nanker i jego działalność*, w: *Pamięci biskupa...*, s. 3-10.

³ T. Silnicki, dz. cyt., s. 13.

⁴ Tamże.

⁵ W. Jakubowski, M. Solarczyk, *Organizacja Kościoła rzymskokatolickiego na ziemiach polskich od X do XXI wieku. Informatorium historyczne*, Warszawa-Olsztyn 2011, s. 102.

⁶ K. Ożóg, *Biskupa Wojciecha Jastrzębca paterna sollicitudo* o Kościół krakowski. Statuty synodalne z roku 1420, w: *Wojciech Jastrzębiec – w służbie monarchii i Kościoła*, red. B. Czwojdrak, F. Kiryk i J. Sperka, Katowice 2018, s. 145.

1320 roku⁷ „w oczyszczonej po pożarze katedrze krakowskiej”⁸. Poprzednik Nankera w Krakowie, biskup Jan Muskata „był przeciwnikiem Łokietka i narodowej państwowości polskiej”⁹. Dlaczego? Dlatego, że Muskata to paradoksalnie „Niemiec, a raczej zniemczony Ślązak, rodem z Wrocławia, żarliwy stronnik czeskiego panowania obu Wacławów i przewagi niemieckiej w ich państwie, fanatyczny wróg narodu polskiego”¹⁰. Z kolei Nanker wydawał się być diametralnie różny od swego poprzednika, z którym łączyło go chyba tylko śląskie pochodzenie¹¹ i odbyte studia w Bolonii¹². Natomiast inne jego cechy, jak „świętobliwość i gorliwość kapłańska, doświadczenie nabyte na urzędach dotąd piastowanych – łączyły się u niego ze szczerym, polskim patriotyzmem i lojalnością wobec nowego króla, a dawnego księcia”¹³. Być może z tego też powodu Nanker w 1326 roku został przeniesiony na biskupstwo wrocławskie, aby bronić „zagrożonych praw Kościoła”¹⁴ i być „obrońcą sprawy polskiej na Śląsku”¹⁵. Pewnie i „we Wrocławiu wiedziano dobrze, że Nanker jest gorliwym Polakiem i że nominacja jego była dziełem Łokietka”¹⁶.

Po drugie, Nanker, obejmując biskupstwo krakowskie, z całym zapalem i odwagą postanowił podjąć się również prac związanych z przebudową „romańskiej katedry na Wawelu, która przyjąć miała teraz wystrój gotycki”¹⁷. Impulsem tych działań były przede wszystkim zniszczenia,

⁷ Por. A. Nowak, *Dzieje Polski, t. II: 1202-1340. Od rozbitcia do nowej Polski*, Kraków 2015, s. 298.

⁸ B. Przybyszewski, *Zarys dziejów diecezji krakowskiej (do roku 1994)*, Kraków 2000, s. 64.

⁹ T. Silnicki, dz. cyt., s. 30-31.

¹⁰ Tamże, s. 31.

¹¹ Nanker urodził się około roku 1270 w „Kamieniu nad Brynicą w ziemi bytomskiej” – zob. W. Urban, dz. cyt., s. 3.

¹² Por. J. Wyrozumski, *Dzieje Kościoła krakowskiego od Jana Muskaty do Jana z Radliczyc (1295-1392)*, w: *Kościół krakowski w Tysiącleciu*, Kraków 2000, s. 85-86.

¹³ T. Silnicki, dz. cyt., s. 41.

¹⁴ E. Długopolski, *Władysław Łokietek na tle swoich czasów*, Wrocław 1951, s. 255.

¹⁵ Tamże.

¹⁶ Tamże.

¹⁷ K.R. Prokop, dz. cyt., s. 74.

które spowodował pożar, do którego doszło w Krakowie w 1305 roku¹⁸. Prace związane z przebudową katedry wymagały jednak wiele czasu, stąd Nanker nie doczekał ich ukończenia, jako biskup krakowski. Katedra gotycka została bowiem poświęcona dopiero po 44 latach w 1364 roku¹⁹.

Po trzecie, Nanker, zostając biskupem w Krakowie, podjął się natychmiast, bo już w 1320 roku przeprowadzenia ustawodawstwa synodalnego w swojej diecezji. Ogłoszone wtedy statuty funkcjonowały później przez kolejne 100 lat, jako swoistego rodzaju pastoralne kompendium kształtujące kolejne pokolenia kapłanów²⁰, a dla samego inicjatora synodu Nankera były „przejawem szczególnej troski duszpasterskiej”²¹ i stanowiły jakby program jego biskupiej działalności²².

Mając więc na uwadze doniosłą rolę krakowskich statutów synodalnych biskupa Nankera, które w dużej mierze były też pokłosiem Soboru Laterańskiego IV z 1215 roku, postawiłem sobie za cel w niniejszym opracowaniu podjąć próbę ukazania średniowiecznego kapłana w oparciu o te czternastowieczne pomniki kościelnego ustawodawstwa z 1320 roku.

Krakowskie²³ statuty synodalne biskupa Nankera zostały w całości opublikowane w XIX wieku przez Udalryka Heyzmanna, który w 1875 roku wraz z nimi wydał też szereg innych synodów krakowskich z XIV i XV wieku oraz kodyfikację arcybiskupa Mikołaja Trąby z 1420 roku²⁴. Statuty nankerowskie zostały też wydane przez ks. Jana Fijałka w roku

¹⁸ Por. tamże.

¹⁹ Por. tamże.

²⁰ Por. K. Ożóg, dz. cyt., s. 146.

²¹ J. Wyrozumski, dz. cyt., s. 93.

²² Por. tamże.

²³ Oprócz krakowskich statutów synodalnych Nankerowi zawdzięczamy też wrocławskie statuty synodalne, które powstały po jego przejściu z Krakowa do Wrocławia. Te jednak nie miały już tak wielkiego znaczenia. Zob. *Constitutiones domini Nankeri episcopi Wratislaviensis*, w: J. Sawicki, *Concilia Poloniae. Źródła i studia krytyczne, t. X. Synody diecezji wrocławskiej i ich statuty na podstawie materiałów przysposobionych przy udziale Alfreda Sabischa*, Wrocław-Warszawa-Kraków 1963, s. 350-358.

²⁴ Zob. U. Heyzmann, *Statuta synodalia episcoporum cracoviensium XIV et XV saeculi e codicibus manu scriptis typis mandata, additis statutis Vielunii et Calissii a. 1420 conditis*, w: *Starodawne prawa polskiego pomniki, t. IV*, Kraków 1875.

1915 w ramach serii, zatytułowanej: *Studia i materiały do historii ustawodawstwa synodalnego w Polsce*²⁵. Wydanie to zaś jest niezmiernie ważne, bo zostało dodatkowo poprzedzone naukowym komentarzem.

Podejmując się zatem próby ukazania średniowiecznego kapłana, ukształtowanego przez nauczanie synodalne czternastowiecznego biskupa krakowskiego Nankera, chciałbym zwrócić uwagę przede wszystkim na trzy charakterystyczne elementy. W punkcie pierwszym zamierzam ukazać kapłana zatroskanego o godne sprawowanie Eucharystii i Jej przechowywanie. W punkcie drugim przedstawię średniowiecznego kapłana, jako odpowiedzialnego za nauczanie i głoszenie słowa Bożego. W końcu w punkcie trzecim podam teksty synodalne mówiące o kapłanach, jako duchowych lekarzach.

1. KAPŁAN – OSOBA ODPOWIEDZIALNA ZA GODNE SPRAWOWANIE EUCHARYSTII I JEJ PRZECHOWYWANIE

Nauczanie synodalne biskupa Nankera z 1320 roku przypominało ówczesnym kapłanom przede wszystkim o właściwym, czyli pełnym czci i szacunku podchodzeniu do wszystkich sakramentów, zwłaszcza zaś Eucharystii. Biskup krakowski w swoich statutach nie powiedział jednak wtedy *de facto* nic nowego, ale w rzeczywistości nawiązał do nauczania, które już ponad sto lat wcześniej wybrzmiało w konstytucjach soborowych z 1215 roku. Wśród nich inicjator odbudowy katedry wawelskiej przywołał między innymi konstytucję dziewiętnastą Soboru Laterańskiego IV, mówiącą o tym, by kapłani w kościołach nie umieszczali rzeczy świeckich, a ponadto, aby dbali o czystość naczyń, szat i bielizny ołtarzowej²⁶. Biskup Nanker, przypominając ten zapis, chciał niewątpliwie zwrócić uwagę na fakt, że mimo upływu czasu, wspomniany problem nie przestaje być aktualny. Nakazał więc kapłanom swojej

²⁵ Zob. J. Fijałek, *Najstarsze statuty synodalne krakowskie biskupa Nankera z 2 października 1320 r. Studia i materiały do historii ustawodawstwa synodalnego w Polsce*, nr 3, Kraków 1915.

²⁶ Zob. *Sobór Laterański IV (1215)*, w: *Dokumenty Soborów Powszechnych. Tekst grecki, łaciński, polski, t. II (869-1312)*, oprac. A. Baron, H. Pietras, Kraków 2007, s. 256-259, kan. 19, 1-2 (tekst łaciński i polski).

diecezji (za nauczaniem soborowym), by nie umieszczali w kościołach żadnych rzeczy niepoświęconych, bo dom Pański jest domem modlitwy i zbawienia wszystkich ludzi. Nie należy więc tam umieszczać ani koni, ani bydła, ani żadnych innych zwierząt, zwłaszcza, gdy panuje czas pokoju. Biskup Nanker wspomniał też, że kapłani powinni odprawiać mszę świętą w odpowiednich naczyniach wyrażających cześć dla Eucharystii, to znaczy w srebrnych kielichach, a nie w cynowych ani w ołowianych. Jedynym wyjątkiem i usprawiedliwieniem dla kapłanów mogłoby być ich skrajne ubóstwo²⁷. W innym miejscu swojego ustawodawstwa biskup Nanker dał ponadto kapłanom wyraźne pouczenie odnośnie do kielicha, że nikt nie może go dotykać, z wyjątkiem subdiaconów i wyżej od nich stojących, a więc mających wyższe święcenia²⁸.

Troska o świątynię i kielichy domagała się od kapłanów również szacunku do innych paramentów liturgicznych, w tym do obrusów, korporalów czy szat liturgicznych (co było *de facto* także nawiązaniem do dziewiętnastej konstytucji soborowej z 1215 roku, choć biskup Nanker dodał do tego zapisu również swoje uwagi praktyczne, a mianowicie, w jaki sposób należy to czynić). Z tego też powodu czternastowieczny ustawodawca synodalny z Krakowa pouczył kapłanów swojej diecezji (już w innym miejscu), aby pamiętali, że ołtarz, na którym sprawują Przenajświętszą Ofiarę, powinien być zawsze nakryty przynajmniej dwoma czystymi płótnami lub okryciami. Te zaś płótna powinny być później regularnie prane, co najmniej dwa razy w roku, razem z szatami kapłańskimi, które były używane do sprawowania mszy świętej. Biskup zaznaczył również w tym tekście, by kapłani pamiętali, że w każdym czasie powinny być czyste i białe przede wszystkim korporaly, które

²⁷ „Quoniam domus domini domus oracionis est cunctis gentibus et salutis, statuimus: quod rectores ecclesiarum vel patroni, aut alij quicumque in ecclesijs equos, peccora, vel alia animalia, res quascunque prophanas, presertim pacis tempore, locare de cetero non presumant. In qua eciam, in calicibus argenteis, non stanneis vel plumbeis precipimus celebrari; nisi clerici adeo fuerint inibi pauperes, quod protextu inopie notabilis merito valeant excusari” – *Statuta Nankeri Episcopi Cracoviensis. Ann. MCCCXX*, w: *Starodawne prawa polskiego pomniki, t. IV. Statuta Synodalia Episcoporum Cracoviensium XIV et XV saeculi e codicibus manu scriptis typis mandata, additis statutis Vielunii et Calissii a. 1420 conditis*, Kraków 1875, s. 25.

²⁸ „Nullum, nisi subdiaconum et supra, calicem tangere permittite” – Tamże, s. 10.

w razie potrzeby powinny być prane najpierw przez samego kapłana lub diakona, a później (po pierwszym praniu, gdy już nie było cząstek komunii świętej) mogły być prane także (po raz drugi) przez kobiety, jeśli kapłan podjąłby taką decyzję. Natomiast woda, w której prał korporale kapłan lub diakon, powinna być wylana na ogień, lub w takie miejsce, po którym nikt nie deptałby nogami. Z kolei, gdyby tkaniny liturgiczne były już zniszczone, to powinny zostać wtedy całkowicie spalone, a popiół z nich należało umieścić w takim miejscu w kościele, po którym nikt nie będzie chodził (podobnie jak w przypadku wspomnianej wody)²⁹.

Ważnym przypomnieniem liturgicznym dla kapłanów, jako tych, którzy sprawują Najświętszą Eucharystię, był również fragment synodalny, w którym biskup Nanker zwracał uwagę, żeby kapłani zadbali o właściwą materię Komunii Świętej. Biskup krakowski zaznaczył bowiem, że hostii nie należy robić z niczego innego, jak tylko z czystej i porządnej mąki pszennej oraz wody. Natomiast w przypadku wina, kapłani mieli pamiętać, aby nie składali ofiary mszy świętej, gdy już się popsuło i zmieniło w ocet³⁰.

Godne sprawowanie Eucharystii domagało się od kapłana jednak nie tylko troski o zewnętrzną stronę, czyli czystą świątynię, ołtarz, szaty, obrusy czy inne paramenty liturgiczne, ale także wewnętrzną stronę, czyli serce i właściwe przygotowanie. Z tego też powodu biskup Nanker przypominał, że każdy kapłan, który byłby w stanie grzechu śmiertelnego, powinien znaleźć jak najszybciej innego księdza, aby się wyspowiadać. Gdyby zaś tego nie zrobił z niemożności, to mógł odprawić mszę świętą, aby uniknąć poważnego zgorszenia, ale musiał pamiętać,

²⁹ „(...) Altare mundis lintheis seu pallis ad minus duabus cooperite, que una cum vestimentis sacerdotalibus, saltem bis laventur in anno (...). Corporalia omni tempore sint munda et alba; que, cum locione indigent, per presbyterum vel dyaconum primitus abluantur, et postea, si placeat, per feminas, et aqua locionis in ignem, vel in loco, ubi non possit pedibus conculcari, mittatur (...). Que si fuerint vetustate consumpta; nec alijs usibus ecclesiasticis apta, comburantur, et cineres in ecclesia recondantur, ubi nequeant pedibus transeuncium conculcari” – Tamże.

³⁰ „Hostias de alio, quam de puro et mundo tritico et aqua non faciatis, nec aliquid aliud immisceatis in eis. Cum vino etiam corrupto et in acetum mutato sacrificare cavete etc.” – Tamże, s. 8.

by uczynić to ze skrucłą oraz postanowieniem, że wypowiada się jak najszybciej w najbliższym czasie³¹.

W swoim nauczaniu synodalnym biskup krakowski przypomniał ponadto kapłanom, że przed sprawowaniem mszy świętej muszą także pamiętać o dochowaniu postu eucharystycznego. W statucie, zatytułowanym *De divinorum officiorum celebratione*, Nanker nie wyjaśnił jednak, ile czasu przed celebrowaniem mszy świętej muszą powstrzymać się od spożywania posiłku. Wspomniał natomiast o śnie, stąd najprawdopodobniej post eucharystyczny rozpoczynał się o północy, czyli u początku nowej doby. Biskup wyjaśnił jednak, że gdyby kapłan był po spożyciu posiłku i nie mógł zasnąć, to wolno mu było celebrować mszę świętą, choć byłoby lepiej, gdyby tego nie robił. Krakowski prawodawca dopowiedział ponadto, że zachowanie postu eucharystycznego domaga się, aby nie celebrować mszy świętej ani po spożyciu potrawy, ani lekarstwa, ani napoju, ani nawet czegoś nieznacznego³².

W tym samym statucie biskup Nanker przypomniał również swoim kapłanom, by nie odprowadzali mszy świętej, bez odmówienia wcześniej przewidzianych godzin kanonicznych porannych. Wyjątkiem mogła być tylko pierwsza msza święta z uroczystości Narodzenia Pańskiego, czyli Pasterka. Za niestosowanie się do tego przepisu kapłani mogli wpaść w karę ekskomuniki mocą samego faktu³³.

W końcu, w nauczaniu synodalnym z 1320 roku została przypominiana ówczesnemu duchowieństwu krakowskiemu również dwudziesta konstytucja soborowa z 1215 roku, która nakazywała kapłanom

³¹ „(...) Nemo in mortali peccato constitutus missam celebrare presumat, sed potius confiteatur, si invenerit sacerdotem; quem si invenire non poterit, et urgens causa vel necessitas imminet, que sine gravi scandalo nequeat preteriri, celebrare poterit, dum tamen assit devotio, vel contritio et propositum confitendi (...)” – Tamże, s. 11.

³² „(...) Nullus, nisi in nocte dormierit, et digestio sit celebrata, celebrare presumat, nisi forte digestionem bene celebrata, ex aliqua causa nullo modo obdormire posset, tunc licite poterit celebrare. Cautius tamen est, quod abstinere (...). Nullus etiam post sumptum cibum vel medicinam, vel potum quantumcunque modicum missam audeat celebrare (...)” – Tamże.

³³ „(...) Nullus etiam presbyter missam audeat celebrare, nisi compleat de horis canonicis matutinas et primas, cum psalmis: „Quam dilecta”, et sequentibus, prima missa nativitatis Christi duntaxat excepta. Contra facientem excommunicationis sententiam incurrere volumus ipso facto” – Tamże.

strzec i przechowywać pod kluczem krzyżmo święte i Eucharystię, aby przypadkiem nie doszło do jakiegokolwiek profanacji³⁴. Biskup Nanker, przywołując ten zapis, zobowiązał kapłanów, by nie tylko przechowywali Eucharystię pod kluczem, ale również by mieli dla niej właściwe, to znaczy zaszczytne miejsce. Przy okazji zaznaczył, że Eucharystia zawsze powinna być przygotowana w kościele dla chorych, a także zobowiązał kapłanów, by starali się często odnawiać Eucharystię, aby Jej zewnętrzna strona nie uległa zepsuciu³⁵.

2. KAPŁAN – OSOBA ODPOWIEDZIALNA ZA NAUCZANIE I GŁOSZENIE SŁOWA BOŻEGO

Kolejna funkcja kapłańska, która została wyartykułowana przez ustawodawstwo synodalne biskupa Nankera w 1320 roku, dotyczyła nauczania prawd wiary i głoszenia słowa Bożego. Jakkolwiek obowiązki kaznodziejskie należały przede wszystkim do biskupa diecezji, o czym przypomniał w dziesiątej konstytucji Sobór Laterański IV w 1215 roku, to jednak pojawiło się tam również zalecenie, że gdyby biskup nie mógł spełnić tej powinności osobiście, na przykład ze względu na rozliczne zajęcia, brak zdrowia czy też zbyt wielką diecezję, miał czynić to przez odpowiednich kaznodziejów³⁶. W diecezji krakowskiej miało to swoje uzasadnienie, ponieważ powierzchniowo była to diecezja bardzo rozległa. W połowie XIV wieku liczyła ponad 54 000 kilometrów kwadratowych³⁷. Niestety jednak w Polsce „rozwój kaznodziejstwa postępował powoli i był opóźniony przynajmniej o dwa stulecia w stosunku do

³⁴ Zob. *Sobór Laterański IV (1215)*, w: dz. cyt., s. 258-259, kan. 20 (tekst łaciński i polski).

³⁵ „(...) Semper eucaristiam in ecclesia paratam pro infirmis habete, ipsamque sub clavi in loco honesto reservate, et sepe renovare curate, ne species diuturnitate temporis corrumpatur” – *Statuta Nankeri Episcopi Cracoviensis. Ann. MCCCXX*, w: dz. cyt., s. 7.

³⁶ Zob. *Sobór Laterański IV (1215)*, [w:] dz. cyt., s. 244-247, kan. 10, 1-4 (tekst łaciński i polski).

³⁷ Por. J. Wyrozumski, dz. cyt., s. 71.

krajów Europy łacińskiej”³⁸. Na Zachodzie natomiast kaznodziejstwo przeżywało swój czas już w XIII stuleciu³⁹, czyli zaraz po Soborze Laterańskim IV, który swój program duszpasterski opierał przeciw o trzy filary: spowiednictwo, Eucharystię i właśnie kaznodziejstwo⁴⁰. W Polsce do jednych z pierwszych biskupów, zachęcających kapłanów do głoszenia kazań, należał zaś niewątpliwie Nanker, o czym świadczy zapisany przez niego statut synodalny, zatytułowany: *De articulis fidei*. Budowniczy gotyckiej katedry wawelskiej pouczał w nim, że skoro chrześcijanie mają obowiązek znać artykuły wiary, to kapłani, a szczególnie rektorzy kościołów powinni je wyjaśniać wiernym w sposób jasny i dokładny. Z tego też powodu mieli oni obowiązek najpierw przyswoić je sobie sami, by potem w każdą niedzielę wyjaśniać je ludowi w sposób płynny i zrozumiały. Najpierw *Modlitwę Pańską z Pozdrowienie Anielskim*, a potem także *Symbol* i wszystkie artykuły wiary. Gdyby zaś kapłani potrafili, to powinni również wyjaśniać wiernym Ewangelię w języku ludowym, czyli ojczystym⁴¹.

W swoim nauczaniu synodalnym Nanker pouczył również kapłanów, że powinni prowadzić nienaganny tryb życia oraz posiadać odpowiednią znajomość pism do właściwego udzielania, przechowywania i celebrowania sakramentów, a także kierowania i zarządzania kościołami.

³⁸ J. Wolny, *Przekłady łacińskich kazań Peregryna z Opola*, w: *Benedyktyńska praca. Studia historyczne ofiarowane o. Pawłowi Szczanieckiemu w 80-rocznicę urodzin*, red. J.A. Spież i Z. Wielgosz, Kraków 1997, s. 144.

³⁹ J. Wolny, *Kaznodziejstwo*, w: *Dzieje teologii katolickiej w Polsce, t. I. Średniowiecze*, red. M. Rechowicz, Lublin 1974, s. 281.

⁴⁰ Por. G. Ryś, *Wawelskie homiliarze XI-XII w.*, w: *Źródła kultury duchowej Krakowa*, Kraków 2008, s. 20.

⁴¹ „Licet omnes Christiani articulos fidei christianae scire veraciter teneantur, illos tamen clerici, presertim Rectores aliorum, scire tenentur explicite et distincte. Quapropter statuimus firmiter observandum, quod universi Rectores ecclesiarum, prius ipsis articulis mentaliter recollectis, singulis diebus dominicis populo primo oracionem dominicam cum salutacione angelica, et demum symbolum, omnes articulos fidei liquide et lucide explicando (sic). Et si quibuspiam desuper concessum fuerit evangelium vulgariter exponere, studeant diligenter (...)” – *Statuta Nankeri Episcopi Cracoviensis*. *Ann. MCCCXX*, w: dz. cyt., s. 14.

Ponadto powinni się cechować rzetelnym wykształceniem, czystym życiem i nienagannym sposobem bycia⁴².

3. KAPŁAN – OSOBA POCHYLAJĄCA SIĘ NAD CZŁOWIEKIEM, KTÓRY CHORUJE DUCHOWO

Nankerowskie statuty synodalne z 1320 roku pozwalają w końcu scharakteryzować średniowiecznego kapłana jako lekarza dusz. Taki obraz to oczywiście pokłosie Soboru Laterańskiego IV z 1215 roku, do którego czternastowieczny biskup krakowski niejednokrotnie nawiązywał, starając się wdrożyć jego postanowienia w swojej diecezji, choć upłynęło już od jego czasu ponad sto lat. Nanker w swoim ustawodawstwie powołał się przede wszystkim na dwudziestą pierwszą konstytucję soborową, w której była mowa o nakazie spowiedzi i obowiązku przyjmowania Komunii Świętej w czasie świąt wielkanocnych (paschalnych). Kluczowe jednak słowa dla Nankera zawierał dopiero paragraf czwarty i piąty tej konstytucji. Pierwszy z nich przypominał bowiem, że kapłani w czasie sprawowania pokuty, powinni być zawsze, jak doświadczeni lekarze. Podczas spowiedzi mieli więc obowiązek zachowywać wyjątkową ostrożność i roztropność, a także delikatność przez opatrywanie ran grzesznika na wzór Miłosiernego Samarytanina, to znaczy zalewając je winem i oliwą. Drugi z tych paragrafów miał natomiast kapłanom przypomnieć, że jako lekarzom dusz nie wolno im zdradzić grzesznika ani słowem, ani znakiem, ani żadnym innym sposobem,

⁴² „(...) Sane quia viris ecclesiasticis duo principaliter sunt necessaria, videlicet vita et conversacio irreprehensibilis, nec non sciencia scripturarum, illa precipue, que in quatuor consistit: primo, in sacramentorum administratione; secundo, in eorum cauta custodia et contractacione; tercio, in divinorum officiorum celebracione; quarto, in animarum ac ecclesiarum regimine ac disposicione, unde primum de hac quadruplici sciencia ad erudicionem simplicium, et de munda vita et conversacione irreprehensibili clericorum, per singulas constitutiones aliqua perstringemus, ut in hijs informati, illam propheticam possint evadere sentenciam, qua dicitur: *Tu scienciam a te repulisti, et ego repellam te, ne sacerdocio fungaris michi*. Ignorantia etenim scripturarum, ignorancia Christi est. Unde apostolus: *Ignorans ignorabitur* (...)” – Tamże, s. 4.

bo w przeciwnym razie musieliby czynić pokutę do śmierci zamknięci w surowym klasztorze⁴³.

Biskup krakowski Nanker, wykorzystując te soborowe fragmenty, chciał wytłumaczyć przede wszystkim kapłanom, czym w czasie spowiedzi powinno być ich ewangeliczne wino i oliwa. Winem mianowicie powinna być ich surowość i nauka, a oliwą miłosierdzie i współczucie. Jako spowiednicy powinni więc pamiętać, aby umieć połączyć te dwa środki⁴⁴, to znaczy być surowi wobec grzechu i umiejętni w pouczeniu, a ponadto miłosierni wobec grzesznika i współczujący⁴⁵.

Biskup Nanker, opierając się na nauczaniu soborowym, przypominał kapłanom swojej diecezji również o zachowaniu przezorności i ostrożności w czasie spowiadania. Kapłani otrzymali przede wszystkim wyraźne pouczenie, że nie wolno im spowiadać kobiet w miejscach odosobnionych, lecz zawsze na widoku. Nie powinni też patrzeć kobietom w oczy, a twarz kapłana powinna być zakryta kapturem lub odwrócona w inną stronę⁴⁶.

Odnosnie do zdrady spowiedzi Nanker również powołał się na nauczanie soborowe, przez które przypominał kapłanom, że w zaistnieniu takiej sytuacji musieliby do końca życia odbywać pokutę. Biskup

⁴³ Zob. *Sobór Laterański IV (1215)*, w: dz. cyt., s. 258-261, kan. 21, 1-5 (tekst łaciński i polski).

⁴⁴ Por. S. Bylina, *Spowiedź jako instrument katechezy i nauki współżycia społecznego w Polsce późnego średniowiecza*, w: *Spółczesność Polski średniowiecznej: zbiór studiów*, t. V, red. S.K. Kuczyński, Warszawa 1992, s. 257.

⁴⁵ „Oportet enim iuxta concilium generale discretum esse sacerdotem et cautum in confessionibus audiendis et penitentiis inponendis, ut more periti medici vinum rigoris seu discipline et oleum misericordie et compassionis infundat vulneribus sauciatis, diligenter inquirens peccatoris circumstantias et peccati, quibus prudenter intelligat, quale eis debeat prebere consilium et cuiusmodi remedium adhibere diversis experimentis utendo ad salvandum egrotum” – *Statuta Nankeri Episcopi Cracoviensis. Ann. MCCCXX*, [w:] dz. cyt., s. 7-8.

⁴⁶ „Adhec, confessiones mulierum non in loco occulto, sed patenti quis audiat, nec earum facies aspiciatur, sed vel capucium ante oculos teneat, vel alias faciem vertat” – Tamże, s. 7.

krakowski z jakiegoś jednak powodu nie wspomniał surowego klasztoru, o którym mówił sobór, ale tylko „jakiś” klasztor⁴⁷.

Budowniczy katedry wawelskiej pouczył ponadto kapłanów, by w razie konieczności, jak najszybciej spieszyli do chorych z posługą duszpasterską, aby z powodu ich opieszałości chory nie umarł bez sakramentów⁴⁸.

W nauczaniu synodalnym znalazło się też pouczenie, że każdy kapłan, który pójdzie do chorego z Najświętszym Sakramentem powinien mieć zawsze odpowiedni strój, a chorzy powinni być ciągle pouczeni, żeby nie odkładać Eucharystii, by kiedyś nie umrzeć bez Komunii Świętej. Kapłan powinien natomiast nieść Najświętszy Sakrament w odpowiednim naczyniu i być ubrany w komżę i stulę oraz mieć ze sobą światło i dzwonek. Gdyby zaś musiał udać się na jakieś zewnętrzne miejsce, to mógł uczynić to w inny sposób, ale zawsze należycie i ze czcią. W końcu kapłan zanoszący Ciało Chrystusa do chorego miał również pamiętać, by przynieść i odnieść Je na piersiach ze czcią i uwielbieniem, śpiewając psalmy pokutne⁴⁹.

UWAGI PODSUMOWUJĄCE

Celem niniejszego artykułu była próba ukazania kapłana średniowiecznego w oparciu o krakowskie nauczanie synodalne biskupa Nankera (1320-1326). Bazując na zapisach synodalnych z 1320 roku, udało się

⁴⁷ „Caveat autem omnino sacerdos, ne verbo aut signo aut alio quovis modo prodat aliquatenus peccatorem, sed si prudencioris consilio indiguerit, illud absque ulla expressione persone, caute requirat, quoniam qui peccatum in penitencia sibi detectum presumpserit revelare, non solum est a sacerdotali officio deponendus, verum etiam ad agendam penitentiam perpetuum est in aliquod monasterium detrudendus” – Tamże, s. 8.

⁴⁸ „Celeriter ad egrotum inungendum properate, ne per vestram pigritiam inunctus decedat” – Tamże, s. 12.

⁴⁹ „Requisiti ad infirmos, sine mora eucaristiam, ne sine communione decedant, deferre in vase decenti, et hoc cum superpellicio, stola, lumine et campana; nisi extra locum illum ad alium vocaretur, tunc hoc faciet in alio habitu, si voluerit, tamen congruo et honesto, nec ad alios actus se divertens, corpus Christi ante pectus cum omni reverencia et honore deferat et referat, septem penitenciales psalmos decantando, ut ex hoc fidelium communicantium devocio et numerus augeatur” – Tamże, s. 7.

scharakteryzować kapłana średniowiecznego na podstawie dość dużej liczby tekstów, które mimo wszystko stanowią i tak tylko niewielką część całości tego synodu. Poszczególne fragmenty pozwoliły jednak wystarczająco jasno nakreślić osobę czternastowiecznego kapłana, skoro niniejsze statuty stanowiły podręcznik pastoralny dla kapłanów, w którym biskup pouczał ich, jak godnie sprawować Eucharystię i Ją przechowywać po skończonej celebracji; po drugie, w jaki sposób prowadzić kaznodziejstwo; a po trzecie, w jaki sposób leczyć rany spowodowane przede wszystkim grzechem. Artykuł przedłożono do publikacji w przekonaniu, że może on być ważnym wkładem w dotychczasowe badania nad synodami średniowiecznymi w Polsce, choć dotyczy tylko niewielkiej dziedziny, to znaczy poznania czternastowiecznego kapłana.

Streszczenie

W 1320 roku miał miejsce w Krakowie synod diecezjalny zwołany przez biskupa Nankera. Statuty tego synodu miały ogromne znaczenie, ponieważ kształtowały przez następne dziesięciolecia kapłanów diecezji krakowskiej (i nie tylko), stając dla nich pomocne kompendium pastoralne. Dopiero sto lat później, a więc w 1420 roku kompendium to zostało poszerzone i dopełnione przez biskupa Wojciecha Jastrzębca. Statuty synodalne biskupa Nankera były programem jego biskupiej działalności w Krakowie oraz przejawem jego duszpasterskiej troski. Dla kapłanów stanowiły zaś przystępny wykład zwłaszcza o sakramentach, liturgii, prawdach wiary i kaznodziejstwie. Niniejszy artykuł będzie próbą ukazania średniowiecznego kapłana w oparciu o te teksty. Praca może być przyczynkiem do dalszych badań nad historią Kościoła w okresie średniowiecza w Polsce, zwłaszcza w Krakowie.

The image of the medieval priest based on the Cracow synod teaching Bishop Nanker (1320)

Summary

In 1320 a diocesan synod convened by Bishop Nanker took place in Cracow. The statutes of this synod were of great importance, as they shaped the priests of the Cracow diocese (and beyond) for decades to come, providing them with helpful pastoral compendium. Only a hundred years later, in 1420, was this compendium expanded and supplemented by Bishop Wojciech Jastrzębiec. Bishop Nanker's synodal statutes were the program of his episcopal activity in Cracow and a manifestation

of his pastoral care. For priests, they provided an accessible exposition, especially on the sacraments, liturgy, truths of faith and preaching. This article will attempt to present the medieval priest based on these texts. This work may contribute to further research on the history in the medieval period of Church in Poland, especially in Cracow.

Słowa kluczowe: biskup Nanker, Eucharystia, głoszenie słowa Bożego, historia Polski, kapłan średniowieczny, kaznodziejstwo, nauczanie synodalne, sakramenty, statuty synodalne, synod krakowski (1320)

Keywords: Bishop Nanker, Eucharist, proclamation of the Word of God, history of Poland, medieval priest, preaching, Synodal teaching, sacraments, synodal statutes, Synod of Cracow (1320)

BIBLIOGRAFIA

Źródła

- Constitutiones domini Nankeri episcopi Wratislaviensis*, w: J. Sawicki, *Concilia Poloniae. Źródła i studia krytyczne*, t. X. Synody diecezji wrocławskiej i ich statuty na podstawie materiałów przysposobionych przy udziale Alfreda Sabischa, Wrocław-Warszawa-Kraków 1963, s. 350-358.
- Statuta Nankeri Episcopi Cracoviensis. Ann. MCCCXX*, w: *Starodawne prawa polskiego pomniki*, t. IV. *Statuta Synodalia Episcoporum Cracoviensium XIV et XV saeculi e codicibus manu scriptis typis mandata, additis statutis Vielunii et Calissii a. 1420 conditis*, Kraków 1875, s. 1-32.
- Fijałek J., *Najstarsze statuty synodalne krakowskie biskupa Nankera z 2 października 1320 r. Studya i materiały do historii ustawodawstwa synodalnego w Polsce*, nr 3, Kraków 1915.
- Sobór Laterański IV (1215)*, w: *Dokumenty Soborów Powszechnych. Tekst grecki, łaciński, polski*, t. II (869-1312), oprac. A. Baron, H. Pietras, Kraków 2007, s. 214-325.

Literatura

- Bylina S., *Spowiedź jako instrument katechezy i nauki współżycia społecznego w Polsce późnego średniowiecza*, w: *Spółczesność Polski średniowiecznej: zbiór studiów*, t. V, red. S.K. Kuczyński, Warszawa 1992, s. 253-265.
- Dębicki E., *Działalność prawodawcza Nankera*, w: *Pamięci biskupa Nankera*, red. E. Misiulek, Warszawa 1953, s. 11-21.
- Długopolski E., *Władysław Łokietek na tle swoich czasów*, Wrocław 1951.
- Fijałek J., *Przeszłość Nankera biskupa krakowskiego (1320 – 1. X. 1326), następnie wrocławskiego († 10. IV. 1341)*, w: *Z księgi pamiątkowej ku czci Bolesława Orzechowicza*, t. I, Lwów 1916, s. 257-282.

- Heck K.W., *Biskup Jan Nankier*, w: *Ludzie dawnego Wrocławia*, red. R. Heck, B.W. Januszewski, S. Reczek, A. Zawisza, Wrocław 1958, s. 18-21.
- Iłakowiczówna K., *Wiersze o biskupie Nankierze*, w: *Pamięci biskupa Nankera*, red. E. Misiołek, Warszawa 1953, s. 28-34.
- Jakubowski W., Solarczyk M., *Organizacja Kościoła rzymskokatolickiego na ziemiach polskich od X do XXI wieku. Informatorium historyczne*, Warszawa-Olsztyn 2011.
- Jezierski L., *Kazanie o biskupie Nankierze (Katedra wrocławska 27 kwietnia 1952 r.)*, w: *Pamięci biskupa Nankera*, red. E. Misiołek, Warszawa 1953, s. 22-27.
- Jochelson A., *Rola Nankera w historii politycznej*, w: *Pamięci biskupa Nankera*, red. E. Misiołek, Warszawa 1953, s. 35-47.
- Kononowicz M.J., *Biskup Nanker*, w: *Pamięci biskupa Nankera*, red. E. Misiołek, Warszawa 1953, s. 56.
- Kozłowska-Budkowa Z., *Nanker*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 22, Wrocław 1977, s. 514-517.
- Kruszyński T., *Katedra biskupa Nankera na Wawelu*, w: *Pamięci biskupa Nankera*, red. E. Misiołek, Warszawa 1953, s. 48-55.
- Nowak A., *Dzieje Polski, t. II: 1202-1340. Od rozbicia do nowej Polski*, Kraków 2015.
- Ożóg K., *Biskupa Wojciecha Jastrzębca paterna sollicitudo o Kościół krakowski. Statuty synodalne z roku 1420*, w: *Wojciech Jastrzębiec – w służbie monarchii i Kościoła*, red. B. Czwojdrak, F. Kiryk i J. Sperka, Katowice 2018, s. 145-160.
- Prokop K.R., *Poczet biskupów krakowskich*, Kraków 1999, s. 73-75.
- Przybyszewski B., *Zarys dziejów diecezji krakowskiej (do roku 1994)*, Kraków 2000.
- Ryś G., *Wawelskie homiliarze XI-XII w.*, w: *Źródła kultury duchowej Krakowa*, Kraków 2008, s. 11-49.
- Silnicki T., *Biskup Nanker*, Warszawa 1953.
- Urban W., *Biskup Nanker i jego działalność*, w: *Pamięci biskupa Nankera*, red. E. Misiołek, Warszawa 1953, s. 3-10.
- Wolny J., *Kaznodziejstwo*, w: *Dzieje teologii katolickiej w Polsce, t. I. Średniowiecze*, red. M. Rechowicz, Lublin 1974, s. 273-308.
- Wolny J., *Przekłady łacińskich kazań Peregryna z Opola*, w: *Benedyktyńska praca. Studia historyczne ofiarowane o. Pawłowi Szczanieckiemu w 80-rocznicę urodzin*, red. J.A. Spież i Z. Wielgosz, Kraków 1997, s. 141-148.
- Wyrozumski J., *Dzieje Kościoła krakowskiego od Jana Muskaty do Jana z Radliczyc (1295-1392)*, w: *Kościół krakowski w Tysiącleciu*, Kraków 2000, s. 69-99.